

**Konkordaty Polskie. Historia i terażniejszość, praca zbiorowa
pod redakcją naukową Józefa Krukowskiego, Lublin 2019, ss. 499**

DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/acan.3590>

Głównym celem dzieła – uzasadnia i wyjaśnia we Wprowadzeniu ks. Józef Krukowski – jego naukowy redaktor: „...jest całościowe ujęcie tej frapującej problematyki w aspekcie historycznym i współczesnym” (s. 9). „W tym sensie – podkreśla – dzieło to stanowi «novum» w literaturze prawniczej”¹.

Podjęcie tak ważnego przedsięwzięcia w obecnym czasie, zwłaszcza znacznym jubileuszem setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, nabiera szczególnego znaczenia w aktualnej sytuacji Kościoła, owszem, dla narodu i dla państwa.

Jak informuje we Wstępie redaktor, publikacja obejmuje Rozdział wstępny (s. 13), który najpierw definiuje i objaśnia istotne i podstawowe dla tematyki dzieła pojęcia: z zakresu prawa publicznego, w szczególności zaś z dziedziny prawa konkordatowego. Tu informuje, że całe dzieło składa się z dwóch części, co sugeruje i wyznacza już sam tytuł książki w brzmieniu: *Konkordaty Polskie. Historia i terażniejszość*, uszczegółowiając główny tytuł w części II: *Terażniejszość: Konkordat między Stolicą Apostolską Rzeczpospolitą Polską 1993–1998* (s. 145). Ponieważ zaś każda z części dotyczy innej epoki, to jest innego etapu rozwoju instytucji konkordatu, każda z nich została opracowana przy zastosowaniu odpowiedniej dla jej fazy rozwoju metody naukowej. W rezultacie przyjętych przez autorów założeń i ustaleń, ujęte w ramy 17 rozdziałów dzieło, poprzedza – jak wspomniano – Rozdział wstępny, zatytułowany *Pojęcie i rodzaje konkordatów* (istotny dla rozumienia treści i interpretacji pozostałych rozdziałów, s. 13).

Objaśniając naturę i rodzaje konkordatów; charakteryzując podmioty (strony czynne i bierne) zawieranych konkordatów; podając ich klasyfikacje ze względu na ich przedmiot w ich historycznym rozwoju, opisując formę ich zawierania i zakres regulowanych spraw (s. 16–25), klasyfikuje i definiuje klasyczne konkordaty: całościowe i parcjalne (s. 29–30). Rozdział ten zamyka także opis klasyfikacji konkordatów ze względu na technikę redagowania przepisów prawnych (s. 30–32).

¹ Istotnie, będąc autorem licznych opracowań naukowych z zakresu prawa publicznego: konstytucyjnego, prawa kanonicznego oraz prawa konkordatowego, Józef Krukowski, zasadniczo stwierdza, iż prezentowane obecnie dzieło pt. *Konkordaty Polskie. Historia i terażniejszość* stanowi rzeczywiste *novum* w literaturze prawa.

Po wstępnym rozdziale, zgodnie z formułą tematu otwiera się Część I dzieła (część historyczna), co wyraża sam jej tytuł: *Historia konkordatów polskich* (s. 33), na którą składają się cztery rozdziały; każdy z nich opracowany przez innego z autorów, ukazujące w porządku chronologicznym: genezę, historię rozwoju, rolę i znaczenie kształtującej się instytucji konkordatu na tle danej epoki dziejów Kościoła w Polsce.

Rozdział I, autorstwa **Krzysztofa Burczaka**, dotyczy początków regulacji stosunków rodzącego się państwa polskiego z Kościołem. Autor odwołuje się w nim do dokumentu *Dagome iudex*, jako pierwszego znanego źródła i świadectwa początków relacji między świecką władzą a Stolicą Apostolską. Opierając swoje badania i konstatacje na historycznych źródłach: głównie na zbiorze *Collectio canonum* kard. Deusdedita oraz na badaniach i zapisach innych autorów, potwierdza tezę, że dokument ten stanowił podstawę określania stosunku publicznoprawnego Polski wobec Stolicy Apostolskiej (7. „Skutki dla państwa i Kościoła”, s. 55). „Biorąc pod uwagę ówczesne publicznoprawne stosunki między Stolicą Apostolską i państwami Europy – autor konkluduje – „należy przyjąć, że taki akt miał na celu naturalną opiekę Stolicy Apostolskiej, która chroniłaby protegowane państwo przed naruszeniem jego granic i suwerenności przez jakiegokolwiek państwo” (tamże, s. 57). „Dokument *Dagome iudex* można więc widzieć – stwierdza dalej – jako prototyp przyszłych konkordatów” (s. 59).

Rozdział II, zatytułowany *Konkordaty nienazwane i nazwane w Polsce przedrozbiorowej*, autorstwa **Wacława Uruszczaka**, odnosi się do stosunkowo długiego okresu czasu w dziejach Kościoła, odzwierciedlając etapy procesu kształtowania się instytucji konkordatu. Dał temu wyraz sam autor w następującym w stwierdzeniu: „Współczesne regulacje prawa kanonicznego w odniesieniu do konkordatów są owocem długiej historii stosunków między Kościołem a państwem” (Uwagi wstępne, s. 63).

W celu jak najlepszego ukazania samej genezy i procesu kształtowania się w określonym przez siebie czasie konkordatu autor nawiązał do interesującego, znanego prawu rzymskiemu podziału kontraktów na tak zwane kontrakty nienazwane (*contracta innominata*) i kontrakty nazwane (*contracta nominata*) (tamże, s. 64). Dokonując mianowicie recepcji i swego rodzaju transpozycji wspomnianych kontraktów do umów zawieranych między przedstawicielami władzy kościelnej i państwowej, jako pierwszy spośród badaczy tej problematyki, wprowadził do literatury prawnej na temat umów konkordatowych pojęcie „konkordatów nienazwanych i nazwanych” (*concordata innominata* i *concordata nominata*).

Ukazanie w okresie średniowiecza i w Polsce przedrozbiorowej regulacji stosunków między przedstawicielami różnych szczebli władzy Kościoła a zwierzchnią władzą: poszczególnych księstw czy całego obszaru polskiego narodu przy pomocy umów („konkordatów nazwanych i nienazwanych”), jest istotnym i doniosłym w tej materii przyczynkiem na polu nauki, czemu dał wyraz autor w stwierdzeniu: „Doniosła rola konkordatu, jako instrumentu prawnego pozwalającego na wzajemne uregulowanie spraw doniosłych dla obu autonomicznych i niezależnych wspólnot, jakimi są Kościół i państwo, znajduje pełne potwierdzenie w historii polskiego narodu i państwa” (tamże, s. 90).

Wojciech Góralski, autor III rozdziału, któremu dał tytuł *Konkordat polski z 1925 r.* (s. 93), nie tylko przybliżył, nawiązując do prac autorów i komentatorów przedmiotu, dotychczasową wiedzę i interpretacje postanowień konkordatu z 10 lutego 1925 roku, lecz poddał rzetelnej i krytycznej analizie, i opisowi jego znaczenie i rolę, jaką odegrał on w swoim czasie w stosunkach między II Rzeczypospolitą a Stolicą Apostolską. Szczególnie interesujące uwagi i konstatacje autora dotyczą ukazanej na tle odradzającej się państwowości Polski genezy konkordatu, co trafnie sugeruje sam tytuł opisu: *1. Droga do konkordatu* (s. 94). Z kolei poddana analizie, obejmująca 27 artykułów, umowa konkordatowa, przyjęła w wydaniu autora syntetyczną formę jego zapisu (s. 104–113). Niemniej interesujące obserwacje i cenne uwagi zostały zawarte w ostatniej części tego rozdziału, pod tytułem *Realizacja postanowień konkordatu* (s. 113). Spośród wielu na szczególnie podkreślenie – czemu sam autor dał wyraz – zasługuje stwierdzenie, że konkordat „...spełnił pozytywną rolę w kształtowaniu wzajemnych relacji państwa i Kościoła katolickiego” (s. 116–117). „Obok konstytucji – jak skonstatował nieco dalej – był podstawowym aktem prawnym generalnie regulującym te relacje” (s. 117). Nadto – powołując się na słowa Stanisława Grabskiego – podkreślił, iż: „...umowa ta nie tylko spełniła misję cywilizacyjną Polski, lecz miała także duże znaczenie dla polityki międzynarodowej” (s. 117).

Rozdział IV, autorstwa **Józefa Krukowskiego**, zatytułowany *Porozumienia między przedstawicielami Episkopatu Polski i rządu komunistycznego z 1950 i 1956 r.* (s. 121), stanowi swego rodzaju odejście od tytułu dzieła – co zresztą zawiera samo brzmienie rozdziału. Może w takim razie zrodzić się pytanie: jakimi motywami kierował się autor. Odpowiedzi udzielił on sam, opisując genezę Porozumienia, co więcej: wskazując na konieczność zawarcia tego rodzaju umowy przez Episkopat Polski z komunistycznym rządem, po zerwaniu konkordatu przez Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej w dniu 12 września 1945 r. (s. 122).

Po opisie szeregu inicjatyw i starań, jakie podjął Episkopat, celem normalizacji stosunków między przedstawicielami Episkopatu a komunistycznymi władzami, autor szczegółowo przedstawił: *Przedmiot Porozumienia*, w ramach którego wymienił (w 9 punktach) *Zobowiązania Episkopatu Polski* (s. 126–128), *Zobowiązania strony państwowej* (s. 128–133) oraz *Przeszkody w realizacji Porozumienia* (s. 133–137).

Niedotrzymanie przez organy władz państwowych zobowiązań wpisanych do Porozumienia – odnotował J. Krukowski – a nadto mnożące się szykany czy wręcz ataki na Kościół, mimo prób dialogu, sprawiły, że Episkopat wystosował do prezydenta RP Bolesława Bieruta memoriał, znany jako *Non possumus*, na co władza zareagowała aresztowaniem prymasa Stefana Wyszyńskiego w nocy z 25 na 26 września 1953 roku. „Decyzja ta była – jak skostatował autor – oczywistym pogwałceniem zarówno norm prawa kanonicznego, jak i norm prawa polskiego” (s. 137). Konsekwencje takiego stanu rzeczy nie dały na siebie długo czekać: 5 grudnia 1956 roku (po uwolnieniu z więzienia prymasa Wyszyńskiego) doszło do podpisania komunikatu Komisji Wspólnej przedstawicieli Episkopatu i Rządu, nazwanego „Małym porozumieniem”. Koniunkturalne i taktyczne ustępstwa komunistycznych władz, które były swoistym odstępstwem od łamania Porozumienia z 1950 roku nie trwały długo; niebawem powrócono do wypróbowanych metod sprzed 1956 roku (s. 137–139).

W końcowej części rozdziału autor uwydatnił aspekty polityczno-prawne porozumień, pod tytułem *Walor polityczny i prawny obu porozumień* (s. 140–144).

Część II publikacji, zatytułowana *Teraźniejszość: Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską 1993–1998* (najobszerniejsza część dzieła, s. 147–411 – autorstwa Redaktora książki) poświęcona jest wyłącznie Konkordatowi. Składa się na nią siedemnaście rozdziałów, osiem aneksów, indeks osobowy i rzeczowy oraz noty o autorach.

Zanim jednak autor podejmie gruntowną analizę i zapis treści poszczególnych rozdziałów², dając egzegetyczny wykład, interpretację i komentarze do poszcze-

² Rozdział I. Geneza Konkordatu polskiego 1993–1998; Rozdział II. Konkordat a Konstytucja RP; III. Stosunki dyplomatyczne między Stolicą Apostolską a Polską; IV. Gwarancje poszanowania poszczególnych form autonomii Kościoła w Polsce; V. Uznanie osobowości prawnej Kościoła katolickiego i jego jednostek organizacyjnych; VI. Swobodne i publiczne pełnienie przez Kościół swojej misji i jurysdykcji; VII. Wolność Kościoła w dokonywaniu zmian w swojej strukturze terytorialnej i personalnej; VIII. Wolność kultu publicznego; IX. Ochrona małżeństwa i rodziny; X. Edukacja katolicka; XI. Duszpasterstwo szczególnych grup społecznych; XII. Działalność misyjna i charytatywno-opiekuńcza instytucji kościelnych, zbiórki publiczne; XIII. Sytuacja majątkowa i finansowa instytucji kościelnych i osób

gólnych kwestii i zagadnień, nakreślił genezę Konkordatu (rozdz. I, s. 147–169), ukazując niezwykle złożone procesy społeczno-polityczne, jakie legły u podłoża Konkordatu, włącznie ze sprawą aktu jego ratyfikacji, po uchwaleniu nowej Konstytucji RP (tamże, s. 167–169).

Kwestii o zasadniczym znaczeniu: wykazaniu relacji zachodzącej między Konkordatem a Konstytucją, autor poświęcił II rozdział (s. 171–206), uwydatniając w nim szczególnie: *Znaczenie preambuły do Konkordatu* (s. 171–176); *Podstawowe zasady relacji państwo–Kościół* (s. 176–206) – co stanowi istotny element dla rozumienia racji, znaczenia i roli Konkordatu w życiu Kościoła, narodu i państwa. W tym kontekście zagadnieniem o kapitalnym znaczeniu dla zawarcia i znaczenia Konkordatu jest zwięzłe i syntetyczne ukazanie stosunków dyplomatycznych między Stolicą Apostolską a Polską (rozdz. III, s. 207–212).

Kolejne rozdziały książki prezentują – jasno i wyczerpująco – zapisy poszczególnych artykułów Konkordatu wraz ze stosowną wykładnią: egzegezą oraz stosowną interpretacją. Warto odnotować, że autor w Zakończeniu – oprócz typowych uwag poczynionych w odniesieniu do merytorycznej strony dzieła – poczynił także interesującą aluzję do nowej sytuacji, w jakiej znalazła się Polska w Unii Europejskiej (s. 417).

Podsumowując, należy z satysfakcją stwierdzić, przyłączając się do słusznego twierdzenia Redaktora, że nowe, oryginalne dzieło pt. *Konkordaty polskie. Historia i teraźniejszość* stanowi „novum” w literaturze prawniczej i dlatego ze wszelkich miar zasługuje na najwyższe uznanie dla jego autorów i – szczerą – wdzięczność ze strony badaczy problematyki, zainteresowanych instytucji i indywidualnych jego użytkowników.

Kraków, 2018 rok

ks. Józef Krzywda CM

ORCID: 0000-0002-8369-3257

duchownych; XIV. Ochrona obiektów sakralnych i kościelnych, jako dóbr kultury narodowej; XV. Przepisy kościelne dotyczące spraw majątkowych i finansowych kościelnych osób prawnych; XVI. Klauzule wykonawcze; XVII. Następstwa ratyfikacji Konkordatu.